

Ал. С. Пушкин като историк

Ст. Георгиева

Alexander Pushkin at historic. This study is History nay Pugachovsuiya rebellion, which was published in 1834. Examine the reasons and defeat the course of the uprising of Emilian Pugaschov.

Key words: *Emilian Pugaschov, Alexander Pushkin*

УВОД

Миналата година се навършиха 210 години от рождението на великия руски поет Ал. С. Пушкин /1799-1837г./, което бе повод не само за споменаване на неговото име, но и за съвременен прочит на неговите произведения, което още повече разширява славата на гения. Цял свят знае за злополучния край на поета на дуел, подготвен от сплетните на тогавашното дворянско общество по повод поведението на съпругата му Наталия Н. Гончарова и осиновения син на холандския посланик, французина Жорж Дантес. Навеки четящият свят ще разглежда романа му в стихове "Евгений Онегин", като "огладало на руския живот" от началото на 19 век и ще се стапя от умиление пред стихотворението "Я помню чудное мгновение..." Защото Ал. С. Пушкин е ненадминат поет и неговата поезия е "паметник неръкотворен" за вечни времена.

През краткия се живот Ал. С. Пушкин пише изяшни стихове и вълнуващи поеми, фантастични приказки, затрогващи романи и разтърстващи драми. Неговото творчество е тясно свързано с руската история. От рано за него е било интересно да изследва и представя проблемите: държава и личност, история и човек, власт и съдба. Така се раждат знаменитите пушкинови произведения: "Кавказки пленник" /1820-1821г./, "Борис Годунов" /1825г./, "Арапинът на Петър Велики" /1825г./, "Дубровски" /1830г./, "Капитанската дъщеря" /1836г./ и др. В тях се отразява авторовата философия за историята, облечена в художествена форма. Но малцина знаят, че Ал. С. Пушкин се проявява и като превъзходен историк и под перото му излиза един и днес актуален труд, ненадминат по точност и всеобхватност. Това е "Историята на Пугачов" или "История на пугачовщината", както я нарича самия автор.

ИЗЛОЖЕНИЕ:

Изследването отразява причините за избухването, хода и потушаването на голямото въстание на казаците в Южна Русия, начело с Емелиян Пугачов през 1773-1775г. Тогава Русия води война с Турция и бърза да я приключи с подписването на Кючуккайнарджанския мирен договор от 10 юли 1774г. Трудът е написан едновременно с работата върху романа "Капитанската дъщеря" през 1833г. Излиза от печат през 1834г. под заглавие "История на Пугачовския бунт". Цензор и спонсор /20 000 рубли/ на това изследване е самия руски император Николай I. Той поставя и новото заглавие на книгата /"История на Пугачовския бунт"/. Тя излиза в две части. Първата съдържа самото изложение на автора, а втората е сборник от документи, материали и мемоари, събрани от самия Ал. С. Пушкин в хода на историческото дирене. Приложенията към "Историята на Пугачов" са голяма историческа ценност, тъй като те са събрани 60 години след въстанието, когато е имало още живи свидетели на събитието. Самото съдебно дело срещу Пугачов е било все още засекретено. Но Ал. С. Пушкин е ползвал всички държавни укази, отнасящи се за въстанието, както и редица други архивни материали, които намира в държавния архив в Москва през февруари-март 1833г. През м. септември-октомври 1833г. предприема обиколка по местата, където се е разпоостранило въстанието и работи в

редица местни архиви: Нижни Новгород, Казан, Симбирск, Орембург, Уралск. Успява да се срещне с очевидци на събитията и да запише техни спомени.

"Историята на Пугачов" се състои от предговор и 8 глави. Самият Ал. С. Пушкин смята изследването си за незавършено. Сам дава и първата оценка за него, която гласи: "Бъдещият историк, на когото ще бъде позволено да разпечата делото на Пугачов, лесно ще поправи и допълни моя, то се знае, несъвършен, но добросъвестен труд. Историческата страница, на която се срещат имената на Екатерина, Румянцев, двамата Панини, на Суворов, Бибииков, Михелсон и Державин, не бива да бъде загубена за потомството." [1]

В съдържателен план изследването проследява следните събития в хронологичен ред, в 8 глави.

Глава I включва: Произходът на яйцките казаци. - Поетично предание. - Царската грамота. - Грабежи по Каспийско море. - Стенка Разин. - Нечей и Шамай. - Намеренията на Петър Велики. - Вътрешните тревоги. - Бягството на чергарите. - Бунтът на яйцките казаци. - Усмирването им.

Глава II включва: Появата на Пугачов. - Бягството му от Казан. - Показанията на Кожевников. - Първите успехи на самозванеца. - Измяната на илецките казаци. - Превземането на крепостта Разсипная. - Нурали хан. - Разпоредбата на Рейнодорп. - Превземането на Нижне Озьорна. - Превземането на Татишчева. - Съветът в Оренбург. - Превземането на Чернореченска. - Пугачов в Сакмарск.

Глава III включва: Мерките на правителството. - Състоянието на Оренбург. - Обхватата на Рейнсдорп за Пугачов. - Разбойникът Хлопуша. - Пугачов пред Оренбург. - Бердското предрадие. - Съучастниците на Пугачов. - Генерал-майор Кар. - Несполуката му. - Загиването на полковник Чернишов. - Кар напуска армията. - Бибииков.

Глава IV включва: Действията на метежниците. - Майор Заев. - Превземане на Илинската крепост. - Смъртта на Камешков и Воронов. - Състоянието на Оренбург. - Обсадата на Яицкото градче. - Сражението край Берда. - Бибииков в Казан. - Екатерина II, казанска помещица. - Мнението на Европа. - Волтер. - Указ за къщата и семейството на Пугачов.

Глава V включва: Разпоредбите на Бибииков, - Първите успехи. - Превземането на Самара и Заинск. - Державин. - Михелсон. - Продължаване на обсадата на Яицкото градче. - Сватбата на Пугачов. - Разоряването на Илецката защита. - Смъртта на Лисов. - Сражението край Татишчева. - Бягството на Пугачов. - Екзекутирането на Хлопуша. - Освобождаването на Оренбург. - Пугачов повторно разбит. - Сражението при Чесносовка. - Освобождението на Уфа и на Яицкото градче. - Смъртта на Бибииков.

Глава VI включва: Нови успехи на Пугачов. - Башкирецът Салават. - Превземането на Сибирските крепости. - Сражението при Троицка. - Отстъплението на Пугачов. - Първата му среща с Михелсон. - Преследването на Пугачов. - Бездействието на войските. - Превземането на Оса. - Пугачов край Казан.

Глава VII включва: Пугачов в Казан. - Бездействието на града. - Появата на Михелсон. - Трите сражения. - Освобождаването на Казан. - Срещата на Пугачов със семейството му. - Опровергаване на клеветата. - Разпоредбата на Михелсон.

Глава VIII включва: Пугачов отвъд Волга. - Общо объркване. - Писмото на генерал Ступишин. - Намерението на Екатерина. - Граф. П. И. Панин. - Движението на войските. - Превземането на Пенза. - Смъртта на Всеволожки. - Спорът на Державин с Бошняк. - Превземането на Саратов. - Пугачов край Царицин. - Смъртта на астронома Ловиц. - Поражението на Пугачов. - Суворов. - Пугачов предаден на правителството. - Разговорът му с граф Панин. - Съдене на Пугачов и съучастниците му. - Екзекуцията на бунтовниците.

Използван е т.н. "омиоров подход", при който основните моменти от съдържанието на дадена глава е извлечено в началото като подзаглавия. Релефно

авторът доказва основната причина за въстанието: реформите на Екатерина II за иземване на казашките "свободи" и закрепостяване на всички свободни селяни. Въстанието е грандиозно по своя размах и разтърсва цяла Русия. За привличане на всички социални слоеве от населението, включително и т.н. "инородци", е използван митът за "живия цар Петър III", умъртвен при възшествието на Екатерина II на престола. С този трик се придава законност и легитимност на бунта.

В VIII глава има едно изречение, в което се споменава и гр. Силистра по повод водената руско-турска война от 1768-1774г. То е следното: "Още преди смъртта на Бибииков държавната колегия, виждейки важността на бунта, извикала Суворов, който в това време бил край стените на Силистрия; но граф Румянцев не го пускал, за да не се даде на Европа да разбере твърде много за вътрешните тревоги на държавата. Такава била славата на Суворов!" [2]

В запазената кореспонденция на Ал. С. Пушкин до съпругата му Наталия Гончарова и близки приятели, многократно се споменава за творческия процес на автора върху произведението.

На 12 септември 1833г от село Язиково, намиращо се на 65 версти от Симбирск, той пише на съпругата си: "Аз май имам полза от пътешествието, но още не съм се прибрал и нищо не съм написал... Мъкна се из околностите на Казан, по нивите и кръчмите... Днес заминавам за Симбирск, ще обядвам у губернатора и надвечер ще потегля за Оренбург, последната цел на пътешествието ми." В следващото си писмо добавя: "Тамошният атаман и казаците ме приеха чудесно, дадаха ми два обяда, пийнахме си за мое здраве, те се надпреварваха да ми дават сведения, от които имах нужда и ме нахраниха с пресен хайвер, приготвен пред очите ми." И по-нататък: "В село Берда, където Пугачов се е задържал 6 месеца, намерих една 75 годишна казачка, която помни онова време. Вървах по петите й... Сега се надявам много неща да подреда, много да напиша и после да пристигна при теб." [3]

Ал. С. Пушкин работи върху историята на Пугачовския бунт в едно от родовете си именния, село Болдино. На 8 октомври 1833г. в писмо той съобщава на съпругата си: "Подреждам записките си за Пугачов". На 11 октомври той иска да му бъдат доставени спешно преписи на документи от Държавния архив в Москва: "Ангеле мой, една дума: иди при Плетньов и го помоли до моето пристигане да нареди да препишат от Сборника на законите /за годините 1773, 1774, 1775/ всички укази, отнасящи се до Пугачов." [4]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

За съжаление, както отбелязва и самия Ал. С. Пушкин, "Историята на Пугачовския бунт" е историческо съчинение, и няма славата и извесността на романизирания вариант на бунта "Капитанската дъщеря". Но за историята и историците то е едно перфектно изследване, направено с голама вещина и задълбоченост.

БЕЛЕЖКИ:

[1]Александър Сергеевич Пушкин. Т. 5, С., 1972, с. 379.

[2]Пак там. с. 472-473.

[3]Александър Сергеевич Пушкин. Т. 3., С., 1989, с. 367-368.

[4]Пак там. с. 369-370.

ПРИЛОЖЕНИЯ: Из "История на Пугачов"- А. С. Пушкин. Избрани произведения, т.V, С., Из-во Народна култура, 1972.

Емилиян Пугачов, казак на служба в Зимовейската станица, бил син на Иван Михайлов, умрял преди много години. Той бил на четиридесет години, среден ръст, мургав и възмършав; коса тъмно руса, брада черна, неголяма и заострена. Горен

зъб избит още от детинство при юмручен бой. На лявата вежда имал бяло петно, а на двете страни на гърдите белези, останали от болест, която се нарича черна немощ. Бил неграмотен и се кръстел по разколнически. Преди десетина години се оженил за казачката Софя Недюжина, от което имал пет деца. В 1770 година бил на служба във Втора армия, участвал в превземането на Бендер и след една година се прибрал на Дон по болест. Ходил да се лекува в Черкасск."

Гл. IV, с. 425

"Яицките заговорници били твърде привързани към своите богати родни брегове. Вместо бягство те се решили на нов бунт. Самозванството им се сторило надеждна пружина. За това бил необходим само прайдоха, дързък и решителен, още непознат на народа. Изборът паднал на Пугачов. Не им било трудно да го убедят. Незабавно почнали да набират съучастници...Иван Зарубин заминал и същата нощ преди разсъмване се върнал с Тимофей Мясников и с непознат човек, и тримата на коне. Непознатият бил среден на ръст, широкоплещест и възмършав. Черната му брада почвала да се прошарва. Облечен бил с груб армяк от камилска вълна, със син калмицки калпак и въоръжен със пушка. Зарубин и Мясников заминали за града *да известят на народа*, а непознатият останал у Кожевников и му съобщил, че той е император Петър III, че слуховете за смъртта му били лъжливи, че той с помощта на караулния офицер избягал в Киев, където се укривал около една година; че сетне бил в Цариград и тайно се намирал в руската войска през последната Руско-турска война; че оттам пристигнал на Дон."

Гл. II, с. 389-390

"Пугачов научил, че от Сибирската линия идват към Илинска три роти, изпратени от генерал-майор Станиславски. Той тръгнал да им пресече пътя.

Майор Заев, командващ този отряд, успял обаче да заеме Илинска/на 27 ноември/. Крепостта, изоставена от Хлопуша, не била опожарена от него. Жителите не били отведени. Между тях се намирали неколцина пленени конфедерати. Стените и някои къщи били повредени. Складът бил отворен. Няколко торби брашно и сухари - пръснати по земята. Един топ бил изоставен на входа. Заев дал набързо някои разпоредби, поставил на трите бастиона трите топа от отряда си/за четвъртия не стигнало време/; назначил караули и патрули и заачкал неприятеля.

На другия ден по зрач Пугачов се появил пред крепостта. Метежниците се доближили, яздели около нея и викали на часовете: "Не стреляйте, излизайте навън: тук е господарят." Стреляли по тях. Гюлето убило един кон. Метежниците изчезнали и след един час се появили иззад баира, яздейки пръснато под водачеството на самия Пугачов. Пропъдили ги с оръдията. Войниците и пленените поляци/особено последните/ горещо настоявали да ги оставят да нападнат; но Заев не се съгласил, опасявайки се от измяна. "Стойтае тук и се защитавайте - им казал той, - аз от генерала заповед за нападение нямам."

На 29-и Пугачов се приближил наново, като докарал на шейна два топа, возейки пред тях няколко коли със сено. Той се нахвърлил върху бастиона, на който нямало оръдие. Заев побързал да постави там две оръдия; но преди да успеят да ги превозят, метежниците разбили с гюлета дървения бастион, спешили се, нахвърлили се, доразбили го и с обичайния си крясък нахлули в крепостта. Войниците се разстроили и побягнали. Заев, почти всички офицери и двеста редници били убити. Останалите били подгонени към близкото татарско село. Пленените войници били доведени срещу заредения топ. Пугачов, с червено казашко облекло, пристигнал на кон, съпровождан от Хлопуша. При появяването му войниците били поставени на колене. Той им казал:"*Процава ви бог и аз, вашият господар, Петър III, императорът. Станете!* Сетне заповядал да обърнат топа и да гръмнат към степта. Представили му капитан Камешков и прапоршчик Воронов. Историята трябва да запази тия смирени имена. *Защо тръгнахте срещу мене, вашия господар?* - запитал победителят. "Ти не си ни господар - отговорили

пленниците. - У нас в Русия господарка е императица Екатерина Алексеевна и господар - престолонаследникът Павел Петрович, а ти си хайдутин и самозванец." Те веднага били обесени. После довели капитан Башарин. Пугачов на него не казал нито дума и бил вече заповядал да го бесят. Но взетите в плен войници почнали да молят за него. *Щом е бил добър към вас - казал самозванецът, - прощавам му.* Заповядал да го острижат по казашки, както и войниците, а ранените да отведат в крепостта. Казаците от отряда били приети като другари. На въпроса защо не са се присъединили веднага към обсаждащите те отговорили, че се боели от военните...

И действително положението било ужасно. Общият бунт на башкирците, калмиците и другите народи, пръснати по тамошния край, прекъснал съобщенията отвсякъде. Войската била малобройна и несигурна. Началниците изоставяли местата си и бягали, щом съгледат башкирец с лък или заводски селянин с тояга. Зимата увеличила многократно затруднената. Степите били покрити с дълбок сняг. Селищата били празни, главните градове - в обсада, другите - заети от шайки на бунтовниците, заводите разграбени и изгорени, папачта навсякъде се вълнувала и злодействала. Войските, изпратени от всички крайща на държавата, се придвижвали бавно. Злото, с нищо непреградено, се развивало бързо и широко."

Гл. IV, с. 416-417, 423

"Екзекуцията на Пугачов и съучастниците му се извършила в Москва на 10 януари 1775г. Още от сутринта неизброимо множество народ са струпало край Болото, дето бил издигнат висок подиум. На него седели палачите и пиели вино в очакване на жертвите. Около подиума имало 3 бесилки. В кръг били строени пехотни полкове. Офицерите били с шуби поради жестокия студ. Покривите на сградите били осеяни с хора, долу площадът и близките улици били задръстени от карети и файтони. Изведнъж всички се размърдали и зашумели; завикали: "Карат ги, карат ги!" Подир отряда карасири следвала шейна с висок анвом. На него гологлав седял Пугачов, а срещу него духовно лице. До тях бил чиновник от Тайната експедиция. Пугачов, докато го карали, се покланял на двете страни. Подир шейната следвала още конница и вървяла тълпата други осъдени. Един очевидец описва кръвавото зрелище:

"Шейната спря срещу входа на лобното място. Пугачов и неговият любимец Перфилиев, съпроводжани от духовника и двама чиновници, се изкачиха на ешафота и тутакси се понесе повелителната дума: *мирно* и единият от чиновниците започна да чете манифеста. Почти всяка дума стигаше до мене... След прочитането на манифеста духовникът им каза няколко думи, благослови ги и слезе от ешафота. Прочелият манифеста го последва. Тогава Пугачов се прекръсти широко, стори няколко поклона доземи с лице, обърнато към черквата, сетне набързо започна да се прощава с народа; покланяше се по всички посоки, като говореше с пресеклив глас: *"Прощавай, православни народе; опрости ме, ако съм те нагрубил с нещо; прощавай, православни народе!" При тези думи екзекуторът даде знак: палачите се спуснаха да го събличат; свлякоха белия му овчи кожух и започнаха да дерат ръкавите на копринения му малинов полукафтан. Тогава той плесна с ръце, повали се възнак и в миг окървавената му глава вече висеше във въздуха..."*

Така свърши метежът, започнат от шепа непокорни казаци, засилил се поради непростимото нехайство на властите и раздрусал държавата от Сибир до Москва и от Кубан до Муромските гори. Дълго време още не могло да се въдвори пълно спокойствие. Панин и Суворов цяла година останали в усмирените губернии, за да затвърдят в тях отслабеното управление, да възобновят градовете и крепостите и да изкоренят последните издънки на пресечения бунт. В края на 1775 година било обнародвано общо опрощаване и било заповядано цялата история да се сметне за забравена. В желанието си да заличи спомена за ужасната епоха Екатерина премахнала древното наименование на реката, чиито брегове били първите свидетели на бунта. Яицките казаци били преименувани на уралски, а градчето им

било наречено със същото име. Но името на страшния бунтар гърми още в крайщата, където той е върлувал. Народът все още живо помни кървавото време което - той изразително - нарекъл *пугачовщина*. Гл. VIII, с. 477-479

За контакти:

Д-р Станка Николова Георгиева, гр. Силистра, ул. Янко Тодоров 32, вх.1, ап.1,
тел. 086/83-30-49, Email: georgievi_3@abv.bg